

ТИМЧАЛЬ М. В.,аспірант кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 1
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.36

**ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ДО ОСІБ,
ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ:
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

Стаття присвячена аналізу порядку застосування заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві за законодавством України, визначенню основних проблем та можливих шляхів їх вирішення.

Ключові слова: безпека осіб, особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві, заходи безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, свідок, потерпілий.

Статья посвящена анализу порядка применения мер безопасности лиц, которые принимают участие в уголовном судопроизводстве по законодательству Украины, определению основных проблем и возможных путей их решения.

Ключевые слова: безопасность лиц, лица, которые принимают участие в уголовном судопроизводстве, меры безопасности лиц, которые принимают участие в уголовном судопроизводстве, свидетель, потерпевший.

The article deals with analysis of procedure of application safety measures of persons, who are involved in criminal justice, definition of main problems and offered solutions.

Key words: persons' security, persons, who are involved in criminal justice, safety measures of persons, who are involved in criminal justice, witness, victim.

Вступ. Найважливішою умовою ефективного й своєчасного попередження, виявлення, розслідування кримінальних правопорушень, а як наслідок – засудження злочинців, є готовність потерпілих і свідків співпрацювати з правоохоронними органами. Більшість потерпілих (свідків) не бажають давати своїх свідчень із приводу кримінальних правопорушень, оскільки побоюються погроз із боку злочинців у відношенні самих себе, а також своїх близьких родичів.

Перш ніж вимагати від свідків, потерпілих, експертів та перекладачів співпраці з правоохоронними органами, держава має забезпечити їх належний рівень захисту, оскільки, однією з причин збільшення кількості завідомо неправдивих свідчень, висновків, перекладів або відмови від давання показань, висновків, перекладів є саме незахищеність цих суб'єктів кримінально-правових (кримінально-процесуальних) відносин від протиправних дій з боку обвинувачених чи інших зацікавлених осіб.

Постановка завдання – визначити основні проблеми застосування заходів безпеки до тих осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та встановити основні шляхи їх вирішення.

Незважаючи на складність та актуальність зазначеної теми, науковий інтерес до її дослідження навряд чи можна вважати достатнім для потреб практичних працівників. У вітчизня-

ній юриспруденції мали місце поодинокі намагання комплексного її дослідження на монографічному рівні, зокрема В.С. Зеленецьким та М.В. Куркіним. Ця проблематика відображена в положеннях дисертаційних досліджень, а також у статтях і тезах наукових повідомлень, зокрема у публікаціях О.М. Гогуса, П.В. Діхтієвського, М.І. Костіна та деяких інших авторів [9, с. 2].

Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [1, ст. 1].

Опитування показало, що 83,3% опитаних слідчих вважають ненадійними, 81% твердить, що Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», не задовольняє потреби слідчої практики, а 83,1% – вказують на необхідність його удосконалення [7, с. 3]. Також зміни не містили норм, які б регламентували порядок здійснення заходів безпеки учасників кримінального процесу на міжнародному рівні. Тому для належної реалізації інституту забезпечення безпеки необхідне прийняття низки підзаконних актів, міжвідомчих та міжнародних договорів, які б детально визначили порядок застосування заходів безпеки.

Результати досліджень доводять, що на 50,4% громадян, які брали участь у розслідуванні кримінальних справ, було здійснено вплив із боку злочинців [4, с. 212].

Особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», перебувають під захистом. До осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та мають право на забезпечення безпеки, відносяться:

- особи, які заявили до правоохоронного органу про злочини або в іншій формі брали участь чи сприяли у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті злочинів;
- потерпілі та їх представники у кримінальних справах;
- підозрювані, обвинувачені, захисники і законні представники;
- цивільні позивачі, цивільні відповідачі та їх представники у справах про відшкодування шкоди, завданої злочинцем;
- свідки;
- експерти, спеціалісти, перекладачі і поняті;
- члени сімей та близькі родичі осіб, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства [1, ст. 2].

Спеціальні заходи по забезпеченню безпеки осіб, які залучені до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, і членів їх сімей встановлюються Кабінетом Міністрів України. У ст. 13 ч. 3 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказано, що у разі виникнення загрози життю, здоров'ю або майну особи, яка залучається до виконання оперативно-розшукової діяльності, її захист забезпечується в порядку, передбаченому для соціального і правового захисту працівників оперативних підрозділів. Правоохоронні органи, на які покладено захист, зобов'язані вжити спеціальних заходів для забезпечення їх безпеки – зміна даних про осіб, зміна місця проживання, роботи і навчання, інших даних у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Для застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, необхідні певні умови, приводи та підстави.

Умови застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві:

- особа має бути учасником кримінального судочинства (перелік осіб, вказаний в ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»);
- існує реальна загроза життю, здоров'ю, житлу або майну особи, яка є учасником кримінального судочинства, або її близьким родичам чи членам сім'ї [8, с. 136].

Підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб, зазначених у статті 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну.

А що є реальною загрозою? Який критерій та хто визначає, що ця загроза є реальною? Тому слід чітко пояснити та розтлумачити, що відноситься до «реальної загрози», а що ні.

Поняття «реальна» загроза передбачає певні матеріальні наслідки для особи, але таке визначення підстав вжиття заходів безпеки унеможливило превентивний аспект цієї категорії, а також випадки, коли для впливу на свідка або потерпілого використовуються засоби психологічного впливу, що може виявитися у завуальованій формі: мовчазне слідування за особою, тривале перебування людей неприйнятної зовнішності біля будинку, в якому мешкає свідок або потерпілий, підкидання під двері квартири або будинку трупів тварин, створення в колективі атмосфери ігнорування особи тощо. Такі форми впливу не містять у собі реальної загрози життю, здоров'ю, житлу й майну особи, але спрямовані на досягнення необхідної і бажаної мети – схилити особу до відмови сприяти правосуддю. До того ж, заходи безпеки можуть бути застосовані не лише за наявності реальної загрози, а й для попередження виникнення такої загрози. Таким чином, вплив зацікавлених осіб на свідків, потерпілих та інших учасників кримінального судочинства спрямований не лише на заподіяння останнім шкоди у будь-якому вигляді, а ґрунтується на досягненні головної мети – схилити їх до відмови давати показання або помститися за вже здійснені сприяння. Тобто, вплив може бути виражений у різних формах: і протиправних, і таких, які не містять у собі протиправності. Вплив може бути виражений як прямо, так і завуальовано, але головним чинником виступає мета, з якою він здійснюється [6, с. 6].

До реальної загрози можна відносити:

- аудіозапис розмови, телефонних переговорів, в якій містяться погрози однієї особи (злочинця) відносно іншої особи (потерпілого в даному випадку) або членів її сім'ї;
- відеозапис, в якому чітко видно, що одна особа (злочинець) погрожує (наприклад, зброєю) іншій особі (потерпілому);
- одна особа (злочинець) має безпосередній вплив на іншу особу (потерпілого) (наприклад, керівник та підлеглий);
- будь-яка інформація, яка стала відомою в ході проведення оперативно-розшукових заходів щодо наявності або можливості погроз із боку злочинця до потерпілого тощо.

В.І. Бояров наголошує на трьох базових обставинах, які повинні бути досліджені перед прийняттям рішення про застосування до особи заходів захисту (анонімності): по-перше, належить отримати підтвердження того, що життя та свобода такої особи піддається серйозному ризику; по-друге, докази, які надаються такими свідками, повинні мати суттєве значення та, по-третє, довіра до такої особи не повинна викликати сумніву [5, с. 116].

Найпоширенішими способами протиправного впливу на потерпілих або свідків є:

- 1) погрози застосування насильства до самих потерпілих або свідків (35%);
- 2) погрози застосування насильства до членів їхніх сімей, близьких або родичів (8%);
- 3) підкуп потерпілого або свідка (24%);
- 4) намагання охарактеризувати потерпілого, як аморальну особу перед слідчим або судом (24%);
- 5) погрози розголошення відомостей, які потерпілий або свідок бажав зберегти в таємниці (8%) [3, с. 5].

Приводом для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів може бути:

- а) заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича;
- б) звернення керівника відповідного державного органу;
- в) отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб [1, ст. 20].

Рішення про застосування заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, приймається слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кри-

мінальні справи про злочини у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали, або беруть участь такі особи, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті злочинів.

Орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи, зазначеної у статті 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення).

Орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд у строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки. На своє рішення вони приймають мотивовану постанову чи ухвалу і передають її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання вказаними органами.

Строк прийняття рішення в усіх випадках має бути однаковий і цей строк не повинен перевищувати однієї доби з моменту подання заяви. Як видається, якщо існує загроза життю та здоров'ю, житлу та майну особи, яка подала заяву, то це вже є невідкладний випадок і слід діяти негайно. Протягом цієї доби має бути прийняте рішення, повідомлена особа про прийняте рішення та до цієї особи повинні бути застосовані відповідні заходи безпеки.

У разі наявності в заяві (повідомленні) про загрозу безпеці особи, зазначеної у статті 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», відомостей про кримінальне правопорушення слідчий, прокурор у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, починає досудове розслідування, а орган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий суддя, суд направляє заяву (повідомлення) відповідному органу досудового розслідування для початку досудового розслідування. Про прийняте рішення терміново в письмовій формі повідомляється заявник.

Орган, якому доручено здійснення заходів безпеки, встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами справи і необхідністю усунення існуючої загрози. До органу, який здійснює заходи безпеки, законодавець відносить: органи Служби безпеки України (спеціальний підрозділ «Альфа»), органи внутрішніх справ (спеціальний підрозділ «Грифон»), органи чи установи виконання покарань та слідчі ізолятори, командири військових частин. Про заходи безпеки, умови їх здійснення та правила користування майном або документами, виданими з метою забезпечення безпеки, повідомляється особа, взята під захист. Про вжиті заходи безпеки та їх результати орган, який здійснює заходи, інформує слідчого, прокурора, суд, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження, а також слідчого суддю, якщо рішення про застосування заходів безпеки приймалося ним, а в разі усунення загрози подає відповідному органу за місцем перебування особи, взятої під захист, клопотання про скасування заходів безпеки [3, с. 6].

До особи, яка звернулася за допомогою, негайно (протягом доби) треба застосовувати заходи захисту, які потребують найменших витрат часу та коштів. А при наявності підстав та серйозної загрози необхідно застосовувати й інші види захисту.

Орган, який здійснює заходи безпеки, і особа, яка береться під захист, можуть укласти договір про умови застосування цих заходів та відповідальність сторін. Укладання договору між органом, який здійснює заходи захисту, та особою, щодо якої застосовуються заходи безпеки, має бути обов'язковим. У цьому договорі чітко треба вказати права та обов'язки сторін, умови виконання договору та відповідальність сторін у разі невиконання умов договору. Це надасть особі, яка заявила про необхідність у застосуванні щодо неї заходів безпеки гарантії її захисту та захисту членів її сім'ї.

Під час організації розслідування справи, в якій до учасника процесу застосовано заходи безпеки, проведенні окремих слідчих дій та судовому розгляді кримінальної справи створюють умови, які виключали б будь-який витік інформації щодо осіб, взятих під захист, та щодо здійснення окремих заходів.

За наявності підстав для скасування заходів забезпечення безпеки (відсутність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу або майну особи, до якої застосовувались заходи захисту) органом, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом виноситься мотивована постанова чи ухвала про їх скасування. Це рішення письмово доводиться до відома особи, зазначеної у статті 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та може бути оскаржено зацікавленою особою прокурору або до відповідного вищого органу, що забезпечує безпеку [1, ст. 22].

Висновки. На сьогодні виникає багато проблем при застосуванні заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Ця проблема існує тільки тому, що з 23.12.1993, коли був прийнятий Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», так і не була прийнята Єдина програма державного захисту свідків та потерпілих від протиправних посягань.

Враховуючи вищезазначене, можна дійти таких висновків:

– прийняти Єдину програму державного захисту свідків та потерпілих від протиправних посягань.

– на законодавчому рівні чітко пояснити, що вважається «реальною загрозою»;

– порядок застосування заходів безпеки щодо особи, яка заявила про необхідність захисту, необхідно спростити, а саме – зменшити строки прийняття рішення про застосування заходів безпеки щодо особи; негайно застосувати до заявника заходи, які потребують найменших затрат тощо;

– для швидкого та ефективного захисту особи на законодавчому рівні вказати орган, який здійснює захист осіб, у всіх випадках звернення особи для застосування заходів захисту;

– передбачити укладання договору між органом, який здійснює захист та особою, яка заявила про необхідність застосування щодо неї чи членів її сім'ї заходів захисту.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 року № 3782-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 року № 2136-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

3. Бардацька О.В., Орлеан А.М. Забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних справах, пов'язаних із торгівлею людьми. – К.: 2010. – 38 с.

4. Біленчук П.Д., Луговий І.О. Способи протидії злочинних угруповань діяльності правоохоронних органів у розслідуванні злочинів // наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – № 1. – 2003. – 212 с.

5. Бояров В.І. Деякі проблемні питання представництва інтересів потерпілого в кримінальному процесі / В.І. Бояров, Г.В. Коновалов // Вісник Академії прокуратури України. – К.: ВЦ Академія адвокатури України, 2009. – Випуск 14. – 146 с.

6. Гарбо О.І. Державний захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, за законодавством України. [Електронний ресурс] / Державний захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, за законодавством України. – Режим доступу: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/boz_2007_17_23.pdf.

7. Захист свідків та потерпілих у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Т.І. Панасюк: Київ. Нац. ун-т внутр. справ. – К., 2009. – 20 с.

8. Лідовець Т. Проблеми захисту учасників кримінального судочинства в Україні / Т. Лідовець // Підприємство, господарство і право. – 2007. – № 6. – 166 с.

9. Серета Г. Загальна характеристика безпеки суб'єктів кримінального судочинства та роль прокурора в його здійсненні. [Електронний ресурс] / Г. Серета. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1450/111/>.

